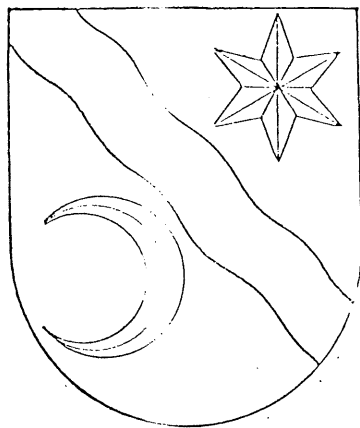


1081



RIKSINTRESSEN,
KULTURMINNESVÅRD
I RONNEBY

RIKSBOKFÖRRESSEN

för kulturminnesvården i

Ronneby kommun

- | | |
|--------------------------|---|
| 1081.002 | Ronneby Brunn, Blekan |
| 1081.005 | Bräkne-Hoby |
| 1081.009-
020-
031 | Johannishus åsar, Vång,
Johannishus gods |
| 1081.022 | Förkärla sns centralbygd
Tromtö |

022

FÖRKÄRLA SOCKENS CENTRALBYGD

Inom Förkärsla socken finns Blekinges största sammanhängande fornlämningsområde. Det rikt varierade fornlämningsbeståndet speglar bygdens utveckling under förhistorisk tid.

Huvuddelen av området ingår i det 1712 bildade Johannishus fideikomiss. Godsbildningen resulterade bl.a. i betydande extensivt utnyttjade betesmarker, inom vilka merparten av socknens fornlämningar återfinns. Det betespräglade landskapet är mest uttalat på skärgårdens öar, inom Vambåsa hagmarker samt på Tromtö med dess herrgårdsanläggning.



Gla kustlandsvägen

Hamn, gravfält

Pålspärrar

Tromtö

RIKSINTRESSET

Den forntida bygden

Det omfattande, rikt varierade fornlämningsbeståndet ger en pedagogiskt tydlig bild av den forntida bygdens framväxt, från spridda ensamgårdar till bybildning, gemensam hamn med omfattande försvarsanstalter. Fornlämningarna är till stor del belägna inom ett genom godsbildningen skapat extensivt beteslandskap, av stor betydelse för förståelsen av de rumsliga sambanden också under förhistorisk tid.

RIKSINTRESSET

Tromtö herrgård och godslandskapet

Tromtöhalvön och de angränsande Vambåsa hagmarker karakteriseras ännu i hög grad av det betespräglade kulturlandskap, som blev en av följderna av godsbildningen. Herrgårdsanläggningen med sin engelska park är en god exponent för det tidiga 1800-talets förnämre lantställen.

HISTORISK ÖVERSIKT

Naturförutsättningar:

Inom Förkärsla socken är Blekinges samtliga tre naturgeografiska huvudområden representerade, skogsbygden, bybygden och strandbygden. Indelningen har sin grund i de skilda markförutsättningarna och därmed områdenas varierande ekonomiska bärkraft, tydligt skönjbar också i det förhistoriska materialet. Området är i sin helhet beläget under högsta kustlinjen. Bygdeskiljande, delvis moräntäckta bergsryggar utgör gräns mot V och Ö. Den centrala delen omfattar två huvuddalgångar åtskiljda av en utsvallad grusås. Dalbottnarna upptas av morän- och svämmler samt präglas av den stordrift som följt med godsbildningen. I N begränsas de av Vambåsamon, ett skogklätt moränområde, i S av strandbygden med ett 20-tal öar.

Den forntida bygden:

Inom området finns drygt 300 förhistoriska gravanläggningar på ett 70-tal lokaler. Genom sin varierade sammansättning är dessa möjliga att kronologiskt avgränsa och kan därmed också belysa den bebyggelsehistoriska utvecklingen inom området. Fornlämningarnas tidsmässiga och geografiska spridning förmedlar bilden av ett samhälle i expansion, präglad av de naturgeografiska förutsättningarna.

Fyndmaterialet från stenålder är påfallande magert. Frånsett lösfunna stenredskap och ett par kustbundna boplatsslokaler har endast två hällkistor från periodens slutskede registrerats, belägna i Förkärsla och Esketorp.

Äldre bronsålder:

Den äldre bronsålderns fornlämningar, rösen samt runda och firsidiga stensättningar, är koncentrerade till Förkärsla-Vambåsa. Två huvudområden kan urskiljas, vilka har likartad närtopografi: mosaikbetonad, bruten bergmiljö intill huvuddalgången. Den ena koncentrationen inramar dalen mot väster och avslutas av det unika röset vid Forstheim. Den andra bildar en tätgrupp vid St. Vambåsa.

Fornlämningarna antyder en bebyggelse av ensamliggande gårdar i en alltmer tätande bygd. Kontinuitet med nästa bebyggelsearkeologiska skede föreligger inom flera lokaler.

Yngre bronsålder/ äldsta järnålder:

Bebyggelsen, indikerad genom framför allt runda, övertorvade stensättningar, har i stort samma utbredningsbild som tidigare. En expansion sker till moränområdet i södra delen av Vambåsamon.

Av gravgrupperingarna kan man sluta sig till, att bebyggelsen fortfarande utgörs av ensamliggande gårdar, uppkomna genom såväl delning av äldre enheter som kolonisation av nya områden.

- Äldre järnålder:** Expansionen från föregående period kulminerar genom utflyttning till rena marginalområden, i synnerhet kring Treklassen på Vambåsamön. Fornlämningarna utgörs av domarringar, resta stenar och stensättningar av stenflakstyp. Expansionen blir synbarligen av tillfällig karaktär. Inom kort läggs de nyvunna områdena åter öde. Lokaliseringen av ett gravfält till Hjortahammar antyder att en hamn funnits här redan under denna tid.
- Yngre järnålder:** Under perioden sker en omstrukturering av bebyggelsen. De ensamliggande gårdarna ersätts av byar och marken delas upp i in- och utägor. Mer än hälften av socknens fornlämningsbestånd fördelas på tre större gravfält i Förkärla, Lilla Vambåsa och Hjortahammar. Gravtyperna utgörs av skeppssättningar, treuddar, firsidiga och runda stensättningar samt högar. Anknytningen till den nuvarande åkermarken är tydlig. Koncentrationen till ett fåtal gravfält med ett ökande antal begravingar per år visar, förutom att en ny organisation av marken och bebyggelsen skett, också på en betydande folkökning. Förändringarna möjliggörs främst genom ett rationellare utnyttjande av den odlingsbara marken. Hjortahammargravfältet har troligen tillhört bybebyggelsen vid Stora Vambåsa. Gravfältets placering har sannolikt sin grund i den hamnplats, som synbarligen fanns här redan under förhistorisk tid. Inloppen genom sunden på ömse sidor om Almö skyddas av omfattande komplex av pålspärrar, tillkomna under vikingatid.
- Medeltid:** I kung Valdemars jordebok 1231 upptas Vambåsa bland de gårdar och byar, som avsatts till kungens underhåll, det s.k. kongelevet. Uppgifter om ett kapell vid Hjortahammar visar att hamnplatsens betydelse består. Fylligare uppgifter finns först från 1600-talet, då Hjortahammars strand är en av Blekinges livaktigaste bondehamnar. Bygdeorganisationen manifesteras i den sockenkyrka av sten, som börjar uppföras omkring 1250. Strax söder om kyrkan löpte den gamla kustlandsvägen. Sträckningen torde återgå på förhistoriska förhållanden och är ännu möjlig att följa i terrängen.
- Godsbildningen:** Genom byte och köp förvärvade amiralgeneralen Hans Wachtmeister under 1600-talets slutskede flertalet hemman i Förkärla, Lilla och Stora Vambåsa byar samt Tromtö säteri. Tillsammans med Skuckenbergers säteri, nuvarande Johannishus, kom de att ingå i det 1712 bildade Johannishus fideikommiss. Godsbildningen innebar ingen omedelbar förändring av markanvändningen. Bondehemmanen brukades som tidigare. Först på 1860-talet läggs de under huvudgården. Därmed inleds den omläggning till stordrift, som ännu präglar förkärla-bygden.

Tromtö hade en annan karaktär och var redan under 1600-talet en ensamgård. Den förste kände ägaren är Tage Andersen Thott, död 1643. Efter freden i Roskilde 1658 förvärvades egendomen av Hans Henrik von Krefelt och blir 1664 säteri. Amiralgeneralen Wachtmeister köper Tromtö 1686.

Inget äldre kartmaterial finns bevarat men synbarligen har de tidigare ägarna brukat säterijorden på samma sätt som bondejordbruken. 1690 sker en omläggning av driften mot ett mera rationellt jordbruk. Tvåskifte införs. Åkerarealen indelas i två gårdar, liksom idag belägna N resp. SV om herrgården. Topografin begränsade åkerytan. Först 1800- och 1900-talens invallningar har medgett en utökning på bekostnad av tidigare betes- och slåttermarker.

I äldre tid var en betydande del av godsets kreatursstock förlagd till Tromtö. Redan under tidigt 1700-tal anskaffades efter holländsk förebild en stor mjölkbesättning. Närheten till den stora karlskronamarknaden var förutsättningen. Det betespräglade kulturlandskapet karakteriserar ännu i hög grad halvön samt de angränsande Vambåsa hagmarker.

Herrgården:

Ännu i början av 1800-talet var Tromtö herrgård en barockanläggning med huvudbyggnad i karolinsk stil samt en strikt, rätvinklig trädgårdsanläggning. På 1830-talet får anläggningen sin nuvarande klassicistiska utformning. Med Haga slott som sannolik förebild skapades ett elegant lantställe i tidens anda.

Den omkring 1700 tillkomna trädgårdsanläggningen ansågs länge vara den största och bäst hållna i Blekinge. Produktionen av grönsaker var omfattande, också för avsalu i det närbelägna Karlskrona. I samband med den ovan nämnda ombyggnaden på 1830-talet ersattes den strikta barockanläggningen mot sjösidan av en omfattande engelsk park med slingrande gångar och riklig, tuktrad vegetation. En betydande del av parken är förlagd till bokskogen söder om huvudbyggnaden. Här finns högt belägna utsiktspunkter, som erbjuder vy över fjärden mot Karlskrona. Tidstypiska inslag är det s k förlovningstemplett på den närbelägna Ringholmen samt lusthuset i parken.

Av den äldre trädgårdsanläggningen NV om huvudbyggnaden återstår endast smärre rester.

Bruket:

På halvöns NV del finns vid Bruket lämningar efter ett tegelbruk, första gången omtalat 1792 och i drift en bit in på 1800-talet. Vid stranden fanns en lastbrygga, varifrån skogs- och jordbruksprodukter från godset utskippades.

Vid Bruket fanns fram till 1930-talet ett båtbyggeri. Boningshus, drängstuga och ladugård återstår ännu. Verksamheten hade lång tradition på platsen. Här byggdes godsets båtar alltsedan slutet av 1600-talet.

Säkerställandeläge:

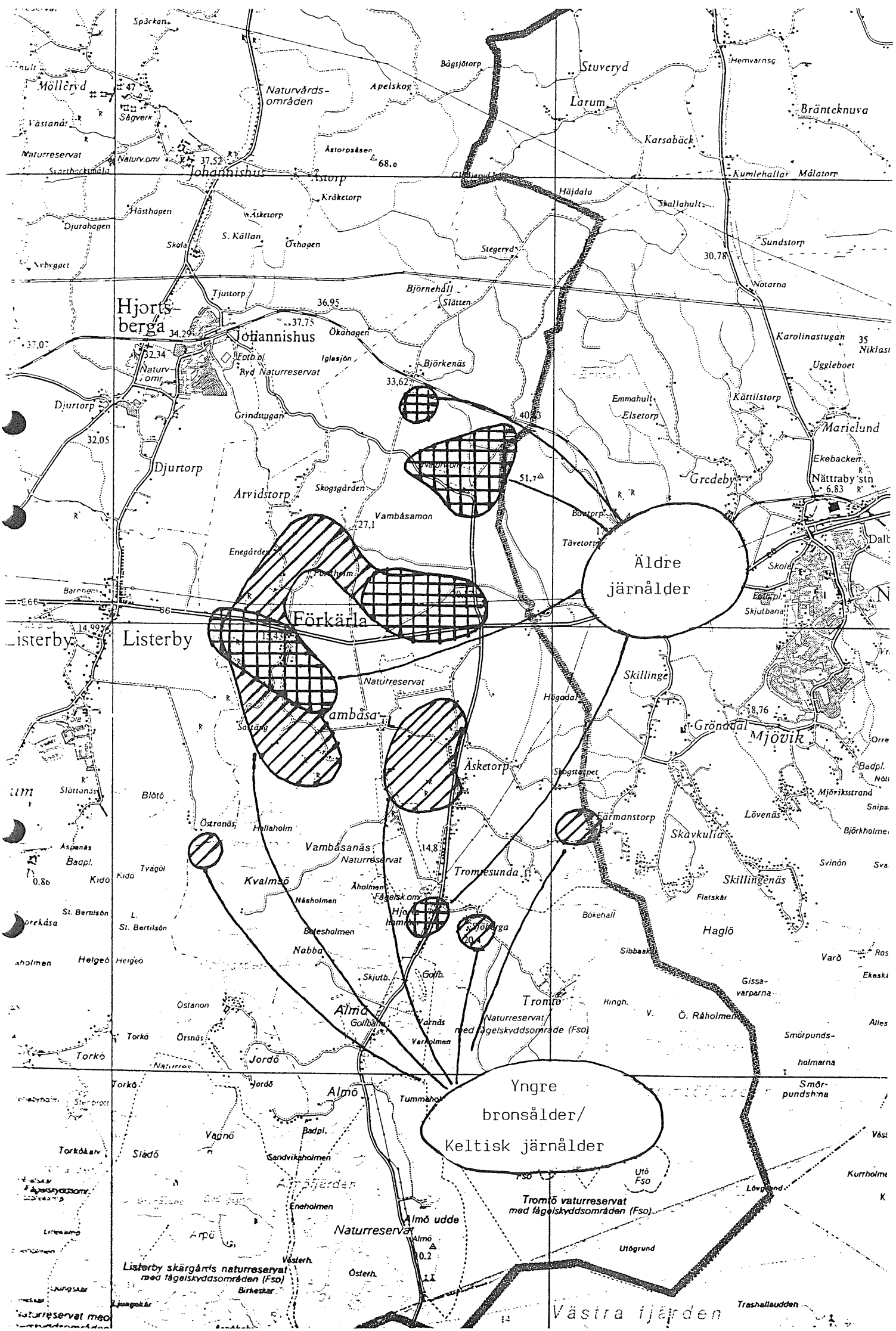
Tromtö, skärgården samt Vambåsa hagmarker ingår i område av riksintresse för naturvården, NK 15 och 16.

Delar av skärgården, Tromtö och Vambåsa hagmarker är naturreservat((82-06-10 resp. 82-06-07).

Tromtö herrgård är byggnadsminne

Följande fornlämningsområden ingår i länsstyrelsens fornvårdsprogram:

fornl. 12, Hjortahammar, fornl.16, Sjögärdet, La Vambåsa, fornl. 9, St. Vambåsa, fornl.22, 27, 28, 31 och 32, Saltäng, fornl. 36, Förkärla, fornl. 62 Forstheim samt fornl. 63 Treklasen.



Äldre järnålder

Yngre bronsålder/
Keltisk järnålder

Hjortsberga

Förkärla

Vambåsa

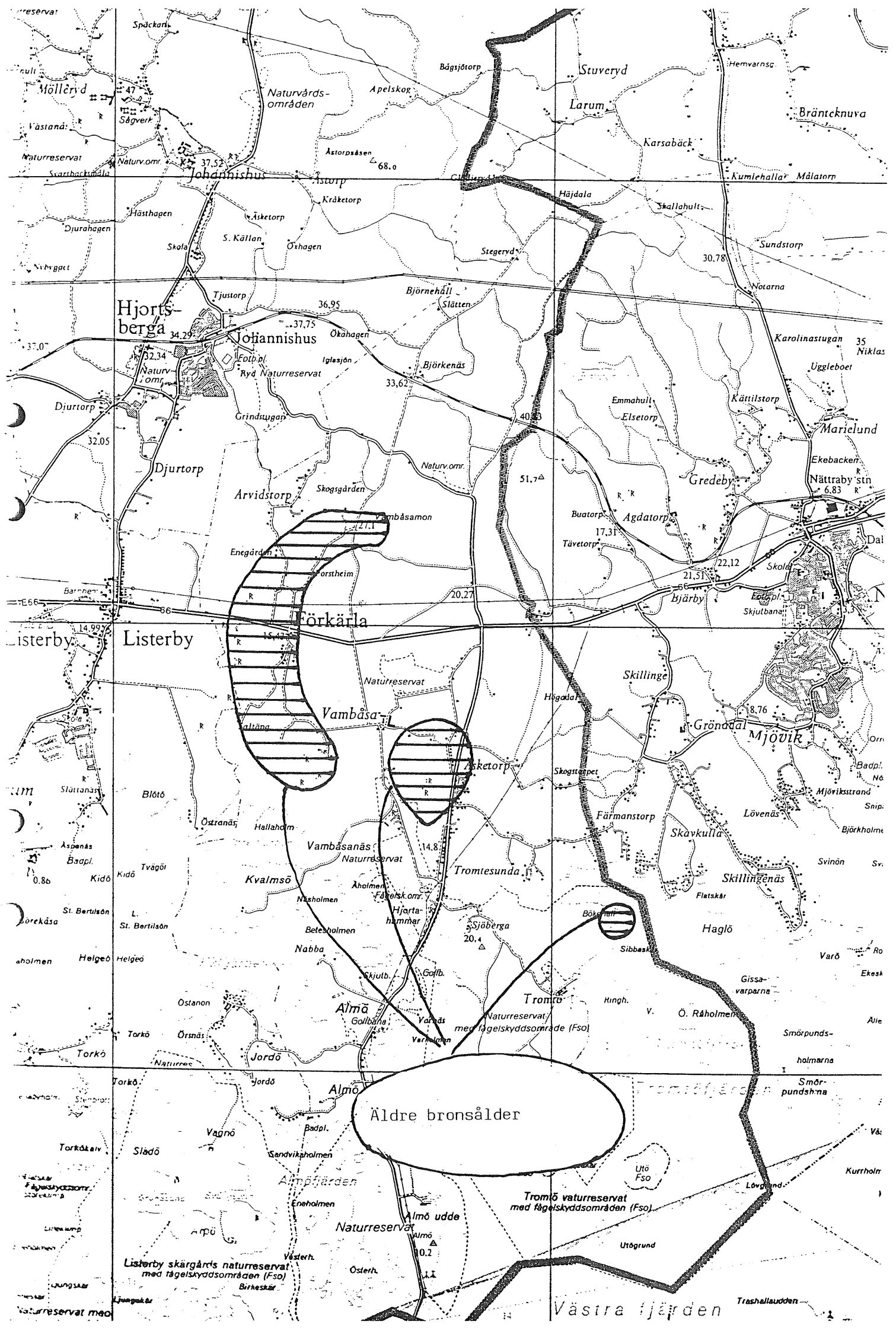
Almö

Tromsö naturreservat med fågelskyddsområde (Fso)

Listerby skärgårds naturreservat med fågelskyddsområde (Fso)

Almö udde naturreservat

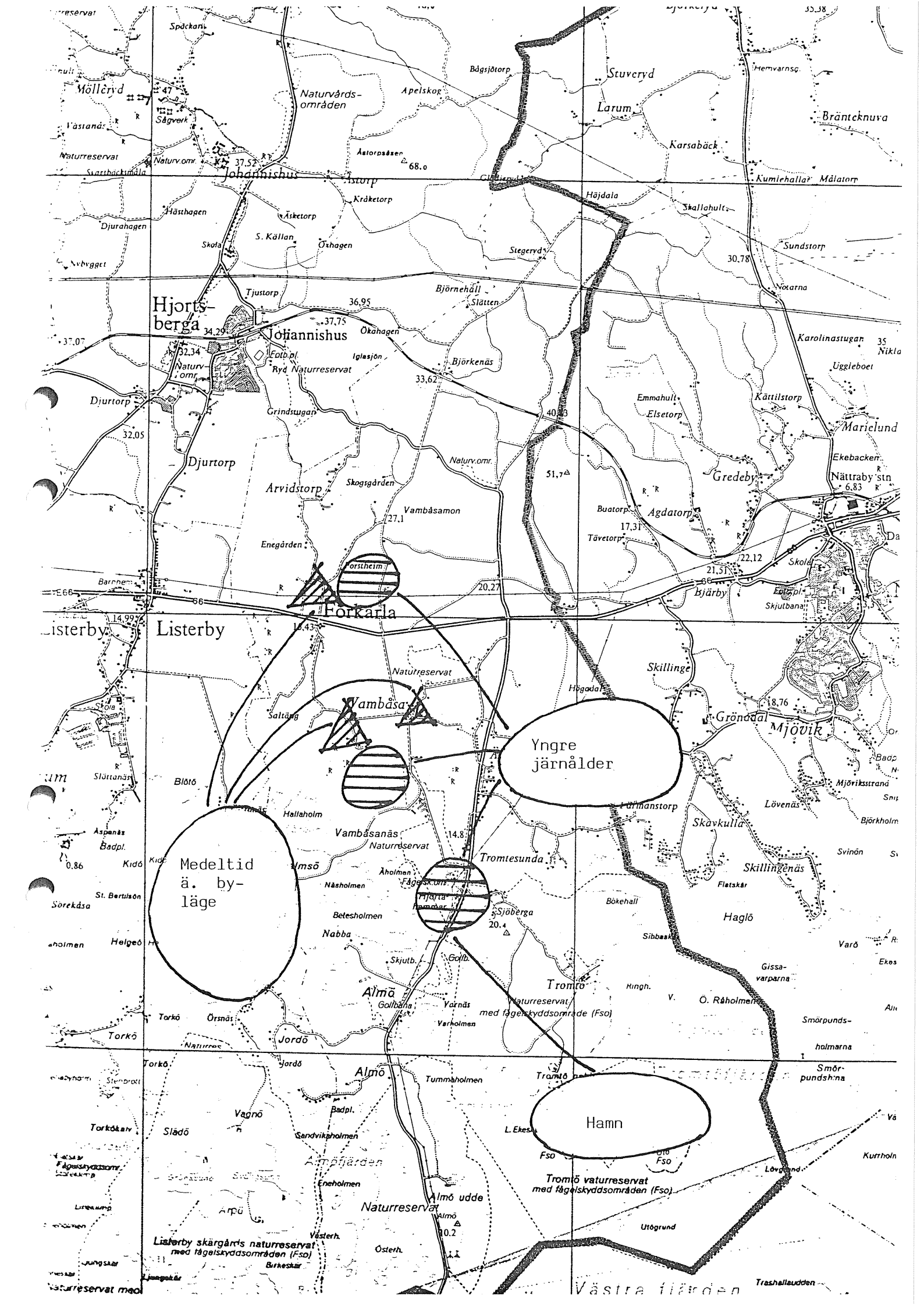
Västra fjärden



Äldre bronsålder

Tromsö naturreservat med fågelskyddsområde (Fso)

Västra fjärden



Medeltid
ä. by-
läge

Yngre
järnålder

Hamn

Johannishus

Hjorts-
berga

Forkarla

Vambäsa

Tromtesunda

Almö

Almö

Almö

Larum

Häjdala

Agdatorp

Bjärby

Högåda

Tromsö

Tromsö

Tromsö

L. Eskö

Almö

Listerby skärgårds naturreservat
med fågelskyddsområden (Fso)

Tromsö naturreservat
med fågelskyddsområden (Fso)

Västra fjärden